DIFTONGII DIN GRAIURILE ROMÂNEŞTI DE LA SUD-VEST DE TIMIŞOARA

MIRELA ZAMILIA DANCIU

Graiurile româneşti de la sud-vest de Timişoara, între care se numără şi cele din localităţile Ghilad, Banloc, Denta şi Toager, se încadrează în aria celor nord-vest-bănăţene de la sud de Bega şi prezintă aproape toate caracteristicile atribuite subdialectului bănăţean, dar şi unele proprii.

Diftongii din graiurile româneşti de la sud-vest de Timişoara se caracterizează prin diversitate calitativă. Aceasta provine din evoluţii şi fenomene specifice, care afectează vocala: velarizarea lui *e* urmând unui *i̯*, acţiunea velarizantă a unor consoane etc. Pe lângă o mai mare frecvenţă distributivă a diftongilor, rezultă, adesea, şi un caracter distinct al unora faţă de alte arii, ca şi o mobilitate destul de mare a lor.

Ascendenţi sau descendenţi, diftongii pot fi accentuaţi sau neaccentuaţi, situaţi la iniţială de cuvânt, în poziţie internă şi la finală de cuvânt. Nu numai că apar în cuvinte de origini diferite, dar au şi origini diferite: moşteniţi în elemente de continuitate sau rezultaţi din evoluţii vechi din latină, introduşi odată cu diverse împrumuturi, apăruţi pe teren românesc mai ales în urma unor evoluţii spontane. În cele ce urmează reţinem, în legătură cu unii, aspectele cele mai semnificative.

au̯ *– accentuat*

BDD-A12925 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:58 UTC)

1. Diftongul *aṷ* este conservat în graiurile româneşti de la sud-vest de Timişoara, precum şi în cele din nordul Banatului[1], în interiorul cuvântului când nu este urmat de consoanele *r*, *l*: *caṷt*, *caṷţ*[2], *aplaṷd*, *aplaṷḍ*, *paṷḍă*.

2. Când este urmat de consoanele *r*, *l*, diftongul *aṷ* evoluează la grupul *a* – *u̯* > *a* – *o̯*: *á o̯r*, *stá o̯l*, *grá o̯re*. În aceste cazuri am avut a face cu diereza diftongului *aṷ* urmat de *r*, *l* în poziţie finală.

aṷ – neaccentuat

1. *aṷ* > *ăṷ* când nu este în poziţie iniţială: *căṷtắm* (când nu este folosită forma *căptắm*), *lăṷdắm* (când nu este folosită forma *lăbdắm*).

2. *aṷ* > *o* (*u̯o*) în conjuncţia *o* (*u̯o*) cu sensul de „sau”: *aị făcut u̯o nu trẹaba*?

ăṷ

1. Diftongul neaccentuat *ăṷ* evoluează frecvent la *o* (> *u*) prin labializarea lui *ă*: *m-am zuịtát* (< *zoịtát*), *tátă-tu*, *tátă-su*, *bărbátî-tu* (< *tátă-to*, *tátă-so*, *bărbátî-so*).

Evoluţia *ăṷ* > *o* este frecventă în graiurile dacoromâneşti, mai ales în cele din Ardeal[3].

ẹa, ịa

---

[1] Vezi Uriţescu, *Sincronie şi diacronie*, p. 76.

[2] Alternând cu formele *capt*, *capţ* (NALR-Ban., vol. I, h. 41).

[3] Vezi Densusianu, *Haţeg*, p. 25; Papahagi, *Maramureş*, p. LXIX; Teaha, *Crişul Negru*, p. 92; Istrate, *Nepos*, p. 67; Şandru, *Năsăud*, p. 186; Frăţilă, *Târnave II*, p. 53; ALR s.n., vol. VI, h. 1653.

BDD-A12925 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:58 UTC)

1. Diftongul e̯á evoluează la i̯á prin închiderea elementului semivocalic: *mătri̯áță*, *cri̯ápă*, *ştri̯áŋg*, *cri̯áță*, *povi̯ástă*[4], *bi̯át*. În Banloc şi Ghilad am întâlnit şi forme cu diftongul e̯*a*: *mătre̯áță*, *ştre̯áŋg*.

Fenomenul este răspândit în Muntenia, Transilvania, Maramureş şi unele graiuri din Banat şi Oltenia[5].

2. Vechii diftongi e̯á, i̯á evoluează la ^{i}ę̆, i̯ę̆ când sunt urmaţi în silaba următoare de *e*[6]: *p*^{i}ę̆*ńě*, *v*^{i}ę̆*đě*, *mi̯ę̆rźě*, *vorb*^{i}ę̆*şćě*.

În forme de tipul *tăi̯áćě*, *mui̯áćě*, păstrarea diftongului i̯á se explică prin coerenţă paradigmatică[7].

3. Diftongii e̯á, i̯á alternează cu ^{i}ę̆ (*i*ę̆, ^{i}*á*) când vechiul *e* din silaba următoare s-a velarizat în *ă* sub influenţa consoanei precedente. Alternanţa fonetică apare uneori în acelaşi grai şi chiar la acelaşi informator:

sir^{i}ę̆*şă*, dar şi *śir*^{i}*áşă*, pl.
m^{i}ę̆*stăcă*, dar şi *m*^{i}*ástăcă*
^{i}ę̆*să*, dar şi ^{i}*ásă*

În trecerea de la singular la plural a cuvântului *beat* apare această alternanţă fonetică: *bi̯át – bi̯ę̆ţ*.

Alternanţa între i̯*a* şi i̯*e* apare şi în Lăpuşul de Sus[8].

4. Alternanţa diftongilor e̯á, i̯á cu ^{i}ę̆, ^{i}e̯ apare şi în silabă finală, dar, spre deosebire de alte localităţi din Banat, în Ghilad sunt răspândite mai multe forme cu e̯*á,* i̯*á*: *făśám*, *făśái̯*, *spuńám*, *spuńái̯*, *viđám*, *viđái̯* etc.

---

[4] Vezi Faiciuc, *Diftongul* ***ea***, p. 210.
[5] Vezi ALR I, vol. I, h. 11; ALRM I, vol. II, h. 361; NALR-BAN. I, h. 22; Brâncuş, *Oltenia*, p. 249.
[6] Vezi Ivănescu, *Probleme capitale*, p. 216; Uriţescu, *Sincronie şi diacronie*, p. 66.
[7] Vezi Ivănescu, *Probleme capitale*, p. 218.
[8] Vezi Şandru, *Lăpuj*, p. 123.

BDD-A12925 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:58 UTC)

Formele cu diftongi *e̯á*, *i̯á* (consoană palatală + *á*) în astfel de poziţii sunt răspândite în sudul şi sud-vestul Transilvaniei, Banat, Oltenia, Muntenia, sudul Moldovei[9].

5. Când sunt neaccentuaţi, diftongii *-e̯á*, *-i̯á* finali se păstrează întotdeauna în formele articulate ale substantivelor şi la formele numeralului ordinal: *vúlpi̯á*, *lumi̯á*, *a tr~u̯i̯a* etc. Fonetismul este răspândit pe o arie întinsă, care cuprinde Banatul, sudul Crişanei, Transilvania, cea mai mare parte din Moldova, Muntenia şi Oltenia[10].

În formele pronumelui demonstrativ, diftongii *-e̯a*, *i̯a* finali nu evoluează la *e̯*, *i̯e̯*: *ă̆i̯a*, *ă̆şća*, *ái̯a*, *áşća*, *áli̯a*[11].

6. *e̯a* > *a* indiferent de accent şi de poziţia în cuvânt, când este precedat de următoarele consoane dure şi grupuri de consoane:

- *s*, *z*, *ţ*, *ḑ*, *ş*, *j*: *sără*, *sácă*, *ḑámă*, *să prîŋḑáscă*, *căţáuă*, *márţa*, *ţápă*, *ţávă*, *să păzáscă*, *orăşánă*, *înşálă*, *să slujáscă*, *visáḑă*, *şćopătáḑă*[12];
- *st*: *stárpă* (NALR-Ban., vol. II, h. 285), *să p~u̯ostáscă*, *sta* „stea”;
- *r* precedat de consoană: *întrábă*;
- *d* în *dasúpra*.

i̯e

1. Diftongul *i̯e* (< *ĕ́*) precedat de labiale îşi păstrează elementul semivocalic: *mi̯ĕrg*, *pi̯ĕrd*, *fi̯ĕrb*, *mi̯ĕḑ*, *pi̯ĕpt*, *mi̯ĕl*, *vi̯ĕr*.

Uneori elementul semivocalic are durată mai mică: *p~i̯ĕpt*, *m~i̯ĕl* etc.

---

[9] Vezi ALR s.n., vol. VII, h. 1973, 1975, 2171, 2121.
[10] Vezi ALR s.n., vol. VI, h. 1593 şi 1787.
[11] Vezi ALR s.n., vol. VI, h. 1719 şi 1725.
[12] Vezi Faiciuc, *Diftongul **ea***, p. 210; Candrea, *Ţara Oaşului*, p. 9.

BDD-A12925 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:58 UTC)

În unele cazuri, diftongul *i̯e* este rezultatul contragerii hiatului *ie*: *cápći̯ĕ*, *feştáńi̯ĕ*.

2. Nu am înregistrat forme în care să aibă loc reducerea diftongului i̯*e* (< *ĕ*) precedat de labiale la *e*[13].

3. Printr-o asimilare vocalică în contact, i̯*e* >*i̯i* >*i̯*: *(mă) vai̯t*.

o̯a

1. *o̯a* >*u̯a*. Evoluţia este paralelă cu e̯*a* >*i̯a* şi are loc fenomenul închiderii elementului semivocalic: *u̯álă*, *măşćiu̯áńĕ*, *mu̯ará*, *ru̯átă*, *ţu̯ále* „haine”, *cu̯ásă* etc. Fonetismul formează arii în Moldova, Banat şi sudul Transilvaniei[14].

2. *a* – elementul al doilea al diftongului prezintă uneori grade diferite de labializare: *să* ̯*omu̯ără*, *u̯ărbă*, *u̯ăiĕ*, *su̯ắcră*, *tu̯ắmnă* etc. Fenomenul labializării lui *a* în diftongul o̯*a* (u̯a) este foarte răspândit în graiurile dacoromâneşti[15].

3. Înainte de *u̯* diftongul *u̯a* (*u̯*å) alternează uneori cu *u̯o*: *du̯åu̯ă*, *du̯óu̯ă*, *nu̯åu̯ă*, *nu̯óu̯ă*. Formele alternate în cazul diftongului o̯*a* (u̯*a*) urmat de u̯ au fost înregistrate şi în alte graiuri[16].

4. Diftongul *o̯a* (*u̯å*) se păstrează în formele verbale *plu̯åi̯ĕ*, *să plu̯åi̯ĕ*. Aceeaşi conservare apare şi în alte graiuri daco-

---

[13] Pentru acest fenomen vezi Weigand, *Banat*, p. 214; Puşcariu, *LR*, p. 322; Rusu, *Olt. N-V*, p. 63-64.

[14] Vezi ALR s.n., vol. VII, h. 1969, 2054, 2068. Apare înregistrat şi în Oltenia de către Brâncuş, *Oltenia*, p. 250.

[15] Vezi ALRM I, vol. II, h. 242, 270, 294, 365, 405; ALR s.n., vol. VII, h. 1969, 2068; NALR-Ban., vol. I, h. 102, 108, 109.

[16] Vezi ALR s.n., vol. VI, h. 1641, 1646, 1766, 1779, 1790; Beltechi, *Almăj*, p. 118; I. Pătruţ, *Rostirea* ***nouă, două*** *etc.*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 661-665; Papahagi, *Maramureş*, p. LV.

BDD-A12925 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:58 UTC)

române în care nu este urmat de *u̯,* în aromână şi meglenoromână[17].

Bibliografie şi abrevieri bibliografice

ALR I = *Atlasul lingvistic român* publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Partea I, de Sever Pop, vol. I, Cluj 1938; vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.

ALR, s.n., VII = *Atlasul lingvistic român,* serie nouă, vol. I/VII, Bucureşti, EA, 1956/1972

ALRM I = *Micul Atlas lingvistic român,* partea I, de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938, vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.

Beltechi, E., *Almăj* = Eugen Beltechi, *Graiurile din Almăj: fonetica*, Timişoara, 1985.

Brâncuş, *Oltenia* = Gr. Brâncuş, *Graiul din Oltenia*, în LR, XI, 1962, nr. 3, p. 248-260.

Candrea, *Ţara Oaşului* = I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, extras din „Buletinul Societăţii filologice", II, Bucureşti, 1907, p. 35-85.

Densusianu, *Haţeg* = Ov. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului,* Bucureşti, Institutul de Filologie şi folclor, 1915.

Faiciuc, *Diftongul **e̯a*** = I. Faiciuc, *Diftongul **e̯a** în poziţie **ę** în unele graiuri din Banat*, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 207-220.

Frăţilă, *Târnave* II = Vasile Frăţilă, *Graiul de pe Târnave*, Blaj, Editura Astra, 2005.

Istrate, *Nepos* = G. Istrate, *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, în BIFR, IV, 1937, p. 50-97.

Ivănescu, *Problemele capitale* = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948.

NALR-Banat = Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat, *I*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Bucureşti, EA, 1980. *II*, 1997. *III*, 1998. *IV*, 2005.

Papahagi, *Maramureş* = Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1925.

[17] Vezi ALR s.n., vol. III, h. 787.

BDD-A12925 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:58 UTC)

Pătruţ, I., *Rostirea **nouă, două** etc.*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan”, Bucureşti, 1958, p. 661-665.

Puşcariu, *LR* = Sextil Puşcariu, *Limba română, I. Privire generală*, Bucureşti, 1940; *II. Rostirea*, Bucureşti, EA, 1959.

Rusu, *Olt. N-V* = Valeriu Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetica. Consideratii fonologice*, Bucureşti, EA, 1971.

Şandru, *Almăj* = D. Şandru, *Enquête linguistiques du laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. V. Vallée de l'Almăj.*, BL, V, 1937 p. 125-189.

Şandru, *Năsăud* = D. Şandru, *Enquête linguistiques du laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest.* VI, *District de Năsăud (Nord-Est de la Transylvanie)*, BL, VI, 1938.

Teaha, *Crişul Negru* = Teofil Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti, EA, 1961.

Uriţescu, *Sincronie şi diacronie* = Dorin Uriţescu, *Sincronie şi diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Cluj-Napoca, Clusium, 2007.

Weigand, *Banat/Jb* = G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, Jahresber, III, 1896, p. 198-332 şi separat, Leipzig, 1896.

DIPHTHONGS OF THE ROMANIAN SPECHES SOUTH WEST OF TIMISOARA

Abstract

The diphthongs of the Romanian speeches south west of Timisoara are characterised by diversity. Ascending or descending, the diphthongs can be stressed or unstressed and they are situated at the word capital letter, in internal position and at the end of the word. Not only do they appear in words of different origins , but they also have different origins themselves : they are inherited in elements of continuity or they appear as a result of older Latin evolutions, introduced together with certain borrowings. They appeared on Romanian ground especially as a result of spontaneous evolutions.

BDD-A12925 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 14:13:58 UTC)